

**Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi**

Cilt 4, Sayı 3 (Eylül 2007)

Mak. #45, ss. 133-140

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

İlk Türkmen Gazetesi: *Ruzname-yi Maverâ-ı Bahr-ı Hazar*

Berdi Sarıyev

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ÖZET

İlk Türkmen gazetesini Türkiye'de tanıtmaktan esas amacımız küçük bir boşluğu doldurmaktır. Bir başka deyişle Türkiye'de araştırma yapan bazı bilim adamları çeşitli alanların kapsamında Türkmenlerin durumunu hep Sovyetler dönemine bağlarlar. Açıkçası Türkiye'de Türkmen dili, Türkmen tarihi ve Türkmen kültürüyle ilgili şu ana kadar yapılan araştırmaların çoğunda sanki Türkmenler Sovyetler döneminde ortaya çıkmış gibi algılanmakta ve sadece 1924'ten sonraları hakkında bilgi verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ilk Türkmen gazetesi ve söz konusu gazetede yazılan incelemeler çok önemlidir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Türkmen dili, Türkmen tarihi, Türkmen kültürü, ilk Türkmen gazetesi.

ABSTRACT

Our main goal of introducing first Turkmen newspaper in Turkey is, filling a blank. In other words, some scientists who make research in Turkey, always connects the situation of Turkmens to Soviet Period. Frankly, most of the studies on Turkmen language, Turkmen history, Turkmen culture, Turkmens have been perceived as if they appeared in Soviet period and information about them is given after the 1924. From this point of view, it's very important to examine first Turkmen newspaper and it's articles.

KEY WORDS

Turkmen language, Turkmen history, Turkmen culture, first Turkmen newspaper.

İlk Türkmen gazetesi, *Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar* gazetesinin ilk sayısı 14 Aralık 1914'te Aşkabat'ta yayınlanmıştır. Gazetenin Rusça adı *Zakaspiyskaya Tuzemnaya*

Gazeta (Türkçesi: Hazar Ötesi Günlük Gazete)'dir ([Resim 1](#), [Resim 2](#)).

Gazetenin 1914 yılında Çarlık Rusya dönemiyle başlayan yayını 1917 yılında Çarlık Rusyasının devriminden sonra, yani 1917'de biter.

Birinci Dünya Savaşıyla ilgili yazılara gazetenin her bir sayısında ve her bir sayfasında yer verilmiştir. Türkmenlerin XX. yüzyılın başlarında yurdun iç durumunu gözler önüne seren bu gazete yurt dışı haberleri, dönemin siyasî bakış açlarına ait bilgileri vermekte de geri kalmamıştır. Örnek olarak, Osmanlı ve İran'la ilgili olaylar hakkındaki yazıları gösterebiliriz.

Her bir sayısı toplam dört sayfadan ibaret olan bu gazetede yazıların büyük bir kısmı, yani iki sayfası Türkmen dilinde, iki sayfası da Fars dilinde yayınlanmıştır ([Resim 3](#)).

Gazetenin yayın işlerinde sorumlu olarak iki redaktör çalışmıştır. Her bir dilde verilen haberlerin ayrı bir redaktöre ait olduğu anlaşılmaktadır. Türkmence haberlerin redaktörlüğünü İ. Belyayev, Farsça haberlere ise İ. Tsvetkov yapmıştır.

Rusça adı *Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta* (Türkçesi: Hazar Ötesi Günlük Gazete), Farsça adı *Ruzname-yi Mavera-i Bahr-i Hazar* olan gazete Türkmen dilinde yayınlanmış olsa bile, maalesef Türkmence adı yoktur. Bu durum ise Çarlık Rusyası döneminde Türkmen diline ve hatta Türkmen yazı işlerine ne kadar önem verildiğine şahitlik etmektedir ([Resim 2](#)). Resim 2'de de görüldüğü gibi gazetede Türkmence ve Farsça yazılar Arap harfleriyle, Rusça başlıklar ise Kiril harfleriyle yazılmıştır.

Gazete Çarlık Rusyası dönemine ait olduğundan dolayı sahibi olarak isim gösterilmezken, sadece Hazar Ötesi Eyaleti Başkanının Özel Kalemının neşirleri başlığı altında verilmiştir.

Gazetede yer alacak haberler hakkında ilk sayfada aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Türkmencesi:

“Şu gazetini yazcak zadları:

1. Yanaral diwanhanesindin çıkan hökümler
2. Uyezdniy diwanhanesindin çıkan hökümler
3. Tiligram bilen gelen habarlar
4. Türkmenler arasynda edilgen dehkanchılık, maldarçılık, çarwaçılık ve gurçuk tutmak
5. Oba banklarının işleri
6. Okuw işleri : ısgol, medrese, mektep
7. Zakon we adat işleri
8. Türkmenler arasında bolgan habarlar we Türkmen şağrlarının aydımları.”

Türkçe Tercümesi:

“Bu gazetede yer alacak yazılar:

1. Yanaral¹ Divanhanesinden Çıkan Hükümler
2. Uyezdny² Divanhanesinden Çıkan Hükümler.
3. Telgraf İle Gelen Haberler.
4. Türkmenler Arasında Yürütülen Çiftçilik, Hayvancılık, Göçebecilik ve İpek Böceğini Beslemek.
5. Oba³ Bankalarının Çalışmaları.
6. Eğitim İşleri: Uşkol⁴, Medrese, Mektep.
7. Zakon⁵ ve Adat⁶ İşleri.
8. Türkmenler Arasında Bulunan Haberler ve Türkmen Şairlerinin Türküleri.

Bellik: “Eger her kim yahşi, taze, geň güriň haber yazub iberse, şoňa pul hem berilcekdür”. (Eğer kim bize iyi haberler yazıp gönderirse, ona telif hakkı da verilecektir.)

Gazetede yayınlanan o dönemin güncel konularının altını çizen bazı baş makaleleri inceleyelim:

İlk sayıda (14 Aralık 194) baş makale olarak Muallim Muhammed Kulu Atabay Oğlunun “Türkmen Halkına” başlıklı yazısı yer almaktadır ([Resim 4](#), [Resim 5](#)):

Gazetenin ilk sayısında yer alan bu baş makale şöyledir:

Türkmençesi:

TÜRKMEN HALKINA

“Şu gün bizleriň her tüysli ulı bayramımız we yahşi günlerimiz bolsa, şo gündin hem beter bir yahşi gündir. Bizleriň borcımızdır ke, yahşi yürekdin doga etmek biziň okuwsız, aam Türkmenleriniň gözini açmak fikri bilen biziň dilimizde gazet çıkargan adamlarga, olara biz Türkmenler üyşib bir yahşi Taňnyalkasun bermek borcımızdır. Hudaga şükür, biz hem bir millet katarına goşuldık. Heme milletler aralarında gazet çıkyandur. Belki Huda, imdi bizleriň hem gözlerimiz kem kemdin açılıb, il hatarğa goşulsak, gazet okab, her yerleriň taze habarını, işlerini bilib kem zadlarımızı yetürsek, öz Türkmen ilimizde bolgan işleriň yahşısını yahşi, yamanına yaman dib, yetmedik zadlarımızı oňarsak cemg agzı bir bolıb. Elbetde bir az az hat bilyän adam şu gazetni yazdurur we töweregindeki hat bilmedik adamlarga okab bildürer. Şeylelik bilen bizler hem inşalle az azdın yolga tüşerimiz. Şükür

¹ General (Baş yönetim, Baş yönetmen anlamındadır), o döneme ait terim olarak kullanılmıştır.

² Bölge, Kaza, Şehir, Belediye ile ilgilidir.

³ Köy, köy işleriyle ilgilidir.

⁴ Okul.

⁵ Kanun, yasa.

⁶ Töre ile ilgilidir.

Hudaga, Türkmenler hem imdi okıwnıñ gadırını bir az bilerler ve ohlanlarını şkolga berürler. Hat bilen kân adamlar gün gündin içimizde köfeler. Şu çıkcaq Türkmen dilindeki gazetde dogrı boluşı yazılcaqdur. Uruş, söwda, okıw, ekin-tikin, adat, düzgün ve her bir geñ gürtün, faydalı habar bolsa yazulub malum edilcek. Ol sebebdin men hemme okıwlı Türkmen doganlarımgı maslahat berürmen şu gazetni derrev her kim öz adıga birisini yazdurub okab bersün öz töwereğinde hat bilmeyen adamlarga köp bir hayırlı sogab işdür.

Türkiye Türkçesi tercümesi:

“TÜRKMEN HALKINA”

“Bugün bizim her çeşitli büyük bayramımızdır ve iyi günlerimizden de iyi günümüzdür bugün. Bizim boynumuzun burcudur ki, bugüne iyi kalpten dua etmek lazımdır.

Biz, bilimsiz Türkmenlerin gözünü açmak fikri ile ana dilimizde gazete yayınlayan insanlara hepimiz bir araya gelerek teşekkür etmeliyiz. Allah’a hamdolsun ki, artık biz de bir millet sırasına girdik. Bütün milletler kendi arasında çeşitli gazeteler yayınlanmaktadır. Fakat Türkmenlerin arasında bilinen iyi şey yoktur, bundan dolayı milletlerin içinde her bir işte Türkmenlerden geriye kalan bulunmamaktadır. İnşallah, artık bizim de yavaş yavaş gözlerimiz açılıp, el sırasına katılırsak, gazete okuyup her yerin yeni haberini, işlerini bilip, eksikliklerimizi ortadan kaldırırsak, kendi Türkmen yurdumuzda yaşanan işlerin iyisine iyi, kötülerine kötü diyerek eksiklerimizi hep beraberce halledersek. Tâbi, yavaş yavaş okuma yazma bilen her bir kişi bu gazeteye yazılır ve onu çevresindeki okuma yazması olmayan insanlara okuyup duyururlar. Böylece bizler de inşallah biraz biraz yola girmiş oluruz. Allaha şükürler olsun ki, Türkmenler de artık okuma yazmanın, eğitimin kıymetini bilirler ve çocuklarını okula verirler. Okuma yazmayı bilen insanlar bizim aramızda günden güne çoğalır. Şu yayınlanmaya başlayan gazetede gerçek durumlar yazılacaktır. Savaş, ticaret, eğitim, köy işleri, töre ve gelenek görenekler, yasaların yanı sıra her bir yenilikler ve faydalı haberler yer alacaktır. Bu nedenle ben okuma yazmayı bilen bütün Türkmen kardeşlerime tavsiyede bulunuyorum ki, onların her biri kendi adına birer tane bu gazeteden yazdırsınlar ve çevresindeki okuma yazma bilmeyen kişilere okuyup versinler, çünkü bu çok hayırlı ve sevap iştir.

Muallim Muhammed Kulu Atabay oğlu.”

Gazetenin ilk sayısında yer alan çeşitli konuları içeren bazı haberlerden örnekler ([Resim 6](#), [Resim 7](#), [Resim 8](#), [Resim 9](#)):

1. Tarih hakkındaki haberlerden

Türkmencesi:

“Belkem bizim gazetde yazacakdur! Kadim Türkmenlerimizdin gelibdurlar ne cure Ahal’ga iyge bolubdurlar we Anew kalesi kaçan bina bolubdur we Anew öwlilyasını kim bina edibdür?”

Türkçe tercümesi:

"Belki bizim gazete de yazacaktır! Eski Türkmenlerimiz nasıl gelip Ahal'a sahip olmuşlar ve Anev kalesini ne zaman inşa etmişler ve Anev mezarlığını kim kurmuş?"

2. Savaş hakkındaki haberlerden

Türkmencesi:

"Aşkabadta uruş meydanının Şakır Bek Yüzbaşinskiy yaralanıb geldi. Özi Andican goşunlarının içinde bolar erdi. Ama Aşkabad havasını yahşı görüb gelibdur. Yarası yaman yaradur. Yüreginin yokarisına ok degibdur. Ama Yüzbaşinskiy tama eder basım gutulub yine uruşa gidermen tib."

Türkçe tercümesi:

"Aşkabad'a Savaş alanından Şakır Bek Yüzbaşinskiy yaralanıp geldi. Kendileri Andican Ordusunun içinde bulunmaktaydı. Fakat Aşkabad'ın havasını sevdiğinden dolayı bu yere gelmiştir. Onun yarası çok kötü, tehlikeli bir yaradır. Kalbinin yukarisına kurşun saplanmıştır. Buna rağmen, Yüzbaşinskiy iyi niyet etmektedir ki, çabuk kurtulup, tekrar savaşa dönerim" diye."

Türkmencesi:

"Uruşga öz keyfne gitcek tib Aşkabad Türkmenlerindin Diwanhanede köp adamlar öz adlarını yazduryalar. Ol adamlar şu wagıtlar uruşa iberilyendur."

Türkçe tercümesi:

"Savaşa kendi isteklerine göre gidecek diye Aşkabad Türkmenlerinden Divanhane'ye çok kişi kendi isimlerini kaydettirmişlerdir. Bu insanlar şu an savaşa gönderilmektedirler."

3. Seçim hakkındaki haberlerden

Türkmencesi:

"Tazedin Mirewe obasında arşun tutulandur we Yanaral Aga tasdıklundur. Gara Küle Berker oğlu 3-nci Göktefedde hem cemyet bolub tutunıbdurlar. Gandım ogulnu hatı Yanaralga iberendur tasdıklamakdın ötri. Gancık obası bilen Yarı Gökçe'de hem Arşun seçilcekdur. İki obanın hem köhne arşunları arize berib çıkandurlar."

Türkçe tercümesi:

"Yeniden Mireve köyünde muhtar adayı açıklanmıştır ve General Ağa onaylamıştır. Kara Küle Berker oğlu 3. Göktepe'de bir ağızdan seçilmiştir. Kandım oğlu mektubu General'a onaylamak üzere göndermiştir. Kancık köyü ile Yarı Gökçe'de de Muhtar seçimi yapılacaktır. İki köyün de eski Muhtarları dilekçe verip işten ayrılmıştır."

Reklâmlara genelde gazetenin 4. sayfasında yer verilmiştir. Önce başlıklar Kiril harfleriyle Rus dilinde yazılmıştır, sonra ise Arap harfleriyle Türkmençe metni

verilmektedir ([Resim 10](#), [Resim 11](#), [Resim 12](#)). Bazı reklâmlar:

Rusçası: (başlık olarak) “Tipografiya İ.İ. Aleksandrova”

Türkmencesi:

İ.İ. Aleksandrof'ın Çaphanesi

“Aşkabad şehrinde Labinovskiy ve Tarkovskiy köçede kabul olunur, çap etmek için siparişler (zakazlar) çok güzel ve taze haruf-hat bilen.

Türkmen Musulman, Farsi, Orus, Ferenk, Ermeni ve gayrı dillerde ucuz kıymete çap olur.

Kitap, defter, kâğız ve paket üstü ve ohuv kitapları ve gayrı çap işleri.

Siparişler vade verilen wahtda hazır olacak.”

Türkçe tercümesi:

İ.İ. Aleksandrof'un Matbaası

“Aşkabad şehrinin Labinovskiy ve Tarkovskiy caddesinde çok güzel ve yeni harflerle basmak için siparişler kabul edilmektedir.

Matbaada Türkmen, Fars, Rus, Fransız, Ermeni ve diğer dillerde ucuz fiyata çap işleri yapılmaktadır.

Siparişler vade verildiği zamanda teslim edilecektir.”

“Türkmen gazetesinin bahası:

Bir yıllığı..... 4 manat

Altı aylığı..... 2 manat 20 köpük

Bir aylığı25 köpük

Bir sanı 5 köpük.”

Rusça yazılmış şu duyuru Türkmençe verilmemiştir: “Türkmen ve Fars dillerinde olan bu gazetesinin haftada iki sayısı yayınlanmaktadır.”

Sonuç

Türkmen gazetesinin ilk sayısı ile ilgili yaptığımız araştırmamızın sonucunda şunları elde etmiş bulunuyoruz.

1. *Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar* adlı Türkmen gazetesinin ilk sayısı 14 Aralık 1914'te Aşkabad'ta yayımlanmıştır. Bu gazetesinin Rusça adı *Zakaspiyskaya Tuzemmaya Gazeta* (Türkçesi: Hazar Ötesi Günlük Gazete).

2. Türkmen ve Fars dillerinde yayınlanan bu gazete de Arap ve Rus (Kiril) alfabeleri kullanılmıştır.

3. Neden gazetesinin Türkmençe bir ismi bulunmamaktadır? Bunun iki sebebi olabilir. Birincisi, o dönemde Türkmenlerin arasında millî gazetecilerin ortaya çıkmamış olmasıyla açığa kavuşturulabilir. Sonra bu gazetede görev alanların veya

bunun sorumlularının arasında Türkmenlerin olmaması ise ikinci bir neden olarak gösterilebilir.

3. Bu nedenler birleşerek bir genel konuyu ortaya koyar. Bu da Türkmen dili hakkındaki meseledir. O dönemde Türkmen dilinde yayınlanan kitaplar, derslikler veya başka türlü yayınlar çok azdı, hatta yoktu denilebilir. Buna ek olarak bütün Orta Asya'ya Rusçanın yavaş yavaş (genel öz Türkçeye önce ad, sonra tamlama, en sonunda da cümle sokma metodunu) yaymasını da eklersek, temel meselenin nerede olduğu anlaşılacaktır.

4. Türkmence adının olmamasına rağmen, ilk Türkmen gazetesi kendi dönemi için Türkmen yayını alanındaki büyük bir başarıdır. Elbette ilk basamaktaki çalışmaları fazla da eleştiri bombardımanına tutmak doğru olmaz.

5. Gazetede verilen yazılar dönem için çok mühim belgeler ve bilgilerdir.

6. Gazetede çok sayıdaki Türkmence makalelerin yazarı, ayrıca köşe yazarı olarak bilinen Muallim Muhammed Kulu Atabayoğlu'dur. O, dönemin meşhur Türkmen aydınlarından biridir.

7. Türkmence gazetenin redaktörlüğünü yabancı uzmanlar yapmıştır. Bilindiği gibi, Türkmence haberlerin redaktörlüğünü İ. Belyayev, Farsça haberlere ise İ. Tsvetkov redaktörlük etmiştir. Çünkü gazetenin iki sayfası Türkmence, iki sayfası ise Farsça yayınlanmıştır.

8. İlk Türkmen gazetesinde yer alan esas konuları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Birinci Dünya Savaşı, Ticaret, Eğitim, Köy işleri, Türkmen töresi, Gelenek ve görenekler, Yasalar, Kararlar, Türkmen edebiyatı, sanatı, tarihi, kültürü vs.

9. Dil incelemesinin göstericisi de ilgiyi çeker: 1. ucuz = arzan; 2. kıymet = baha, gımmat; 3. sifarişler = zakazlar; talapnamalar; 4. çok güzel = örân gözeli; örân onat; 5. seçilcektir = sayılacaktır; 6. arize = arza, towakganama; 7. ad = at, isim; 8. tib, dib = diyip; 9. ne cure = nâhili; nâ tüysli; 10. Ahal'ga = Ahala; (ek: ga/ ge = a/e); 11. iyge = eye; 12. Aşkabad = Aşgabat; 13. tazedin = tazedin (ek: -din = -den); 14. yahşı = yağşı; 15. yolga tüşermiz = yola düşeris; 16. faydalı = peydalı; 17. fikir = pikir; 18. dehkançılık = dayhançılık; 19. bolgan = bolan; 20. öz adıga = öz adına.

10. Türkmen gazetesinin ilk sayısındaki başlıklar şunlardır: Birinci ve üçüncü sayfalarda haberlerle ilgili hiçbir başlık yoktur. İkinci sayfasındaki başlıklar: 1. "Türkmen Halkına" (Türkmen Milletine); 2. "Batır Türkmenler" (Bahadır Türkmenler); 3. "Goşunların Ulug Serdarının Ştabının Habarı" (Orduların Büyük Komutanı Karargâhının Haberi); 4. "Kafkaz Goşunlarının Ştabının Habarı" (Kafkas Ordu Karargâhının Haberi); 5. "Habarlar" (Haberler). Gazetenin üçüncü sayfasındaki başlıklar ise şunlardır: 1. "Batır Bolan Bayarı (Ofseri) Yad Etmek Üçin" (Bahadır Olan Binbaşyı Hatırlamak İçin); 2. "Germaniyede Çörek Az" (Almanya'da Ekmek Az).

11. Türkmen gazetesinde Farsça iki başlık bulunmaktadır: 1. “Az Hist Erkan Harb Goşun Kafkaz”; 2. “Az Hist Erkan Harb Fermanha-yi Kul Goşun”.

İlk Türkmen gazetesinin incelenmesi dilin tarihiyle ilgili pek çok malzemeyi de ortaya çıkaracaktır. Bu açıdan bakıldığında ilk Türkmen gazetesi ve söz konusu gazetede yazıları incelemek çok önemlidir.

Kaynaklar

Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar. Sayı: 1, Aşkat, 1914.

NAZAROV, Atabay (1991) *Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta, Türkmen Edebiyatının Meseleleri*, Aşkat, İlim.

Türkmen Dilinin Sözlüğü, (1962), Aşkat.

Xronika istorii Aşhabada (1881–1975), (1981), Aşkat, İlim.

DURDIYEV, Hezretgılı (1997) *Dil ve dövür*. Aşkat, İlim.

Berdi Sarıyev

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara. Türkiye.

Yazı bilgisi

Alındığı tarih: 2 Nisan 2007

Yayıma kabul tarihi: 5 Mayıs 2007

E-yayın tarihi: 2 Ekim 2007

Çıktı sayfa sayısı: 8

Kaynak sayısı: 5